

УДК 330.34:630

Кичко І.І.

доктор економічних наук,
доцент кафедри управління персоналом та економіки праці
Чернігівського національного технологічного університету

Гарус Ю.О.

студентка
Чернігівського національного технологічного університету

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF FORESTRY OF UKRAINE

АНОТАЦІЯ

Досліджено значення лісового господарства для економічного розвитку України. Проаналізовано сучасний стан підприємств лісового господарства. Наведено основні проблеми його функціонування та шляхи їх вирішення. Розглянуто вплив лісових господарств на екосистему, екологічний стан та природну рівновагу країни. Розроблено стратегії розвитку лісових господарств.

Ключові слова: лісове господарство, стратегія, розвиток, проблеми, перспективи.

АННОТАЦИЯ

Исследовано значение лесного хозяйства для экономического развития Украины. Проанализировано современное состояние предприятий лесного хозяйства. Приведены основные проблемы его функционирования и пути их решения. Рассмотрено влияние лесных хозяйств на экосистему, экологическое состояние и естественное равновесие страны. Разработаны стратегии развития лесных хозяйств.

Ключевые слова: лесное хозяйство, стратегия, развитие, проблемы, перспективы.

ANNOTATION

Investigational value of forestry for economic development of Ukraine. The modern state of enterprises of forestry is analyzed. The basic problems of his functioning and ways of ilk decision are resulted. Influence of forestry's is considered on ecosystem, ecological state and natural equilibrium of country. Strategies of development of forestry's are developed.

Keywords: forestry, strategy, development, problems, prospects.

Постановка проблеми. Значення лісогосподарського комплексу для рекреації, здоров'я людини, підтримання природної рівноваги важко переоцінити, тому проблема розвитку лісового господарства поступово набуває пріоритетного значення в Україні. Лісове господарство належить до господарських комплексів, що мають стратегічне значення для національної економіки, оскільки охоплює всі процеси, що пов'язані з відтворенням та використанням стратегічного ресурсу – лісу, але при цьому він займає порівняно незначне місце у промисловому виробництві України. Підприємства лісового господарства виробляють близько 2,4% загального обсягу промислової продукції і товарів народного споживання, на них зайнято близько 4,5% чисельності промислово-виробничого персоналу. Лісова галузь України розвиваються нестабільно, особливо в період економічного спаду в державі. Різке зниження обсягів виробництва продукції потребує застосування

дієвих стратегій для продуктивного функціонування лісогосподарських підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливий внесок у розвиток зазначеної проблеми зробили такі вчені, як Ю.М. Барський [3], Х.П. Замула [5], О.О. Кахович [6], О.Р. Мазуренок [7], А.О. Мещерова [8] та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Становлення нових економічних відносин в державі, потреба подолання суперечностей між екологічними, економічними і соціальними цілями, забезпечення розвитку шляхом підвищення ефективності управління, багатоцільового використання лісових земель, лісових ресурсів та корисних властивостей лісу, а також необхідність збільшення площі лісів до оптимальної зумовлюють необхідність формування конкретної стратегії розвитку підприємств лісового господарства. Це визначає необхідність дослідження сучасного стану лісового господарства та виділення ключових чинників виникнення проблем у розвитку лісового господарства.

Мета статті є дослідження сучасного стану підприємств лісового господарства в економіці України, визначення перспектив розвитку лісових господарств та шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно зі ст. 1 Лісового кодексу України, ліси України є її національним багатством і за своїм призначенням та розташуванням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах [1].

Ліс є єдиним і незамінним джерелом деревини, яка використовується переважно для виготовлення засобів виробництва, зокрема предметів праці та предметів споживання. Незважаючи на те, що з'явилося багато заміників деревини – пластмас, синтетики, металів, проте її значення не зменшується, а, навпаки, зростає, сфера застосування розширюється. Деревина – це будівельний матеріал, паливо, папір, одяг, взуття, лікарські препарати, меблі, харчові продукти, кормові дріжджі, технічний спирт тощо. Понад 25 тис. одиниць найменувань промислових виробів і товарів народного

споживання виробляють тепер з деревини і з кожним роком їх кількість збільшується [6].

Крім того, що ліси є джерелом сировини для деревообробної, целюлозо-паперової, хімічної, харчової й фармацевтичної промисловості, меблевого виробництва й майстрів народних промислів тощо, вони є територією для здійснення господарської діяльності, яка передбачає створення робочих місць і виготовлення продукції, а отже, формування ВВП. Саме тому цілком виправданим є твердження, що добробут місцевих громад у лісистих районах безпосередньо залежить від розвитку лісового господарства, що, у свою чергу, безпосередньо впливає на розвиток економіки регіону й стан суспільного здоров'я та розвиток рекреаційної індустрії [10].

Означене відбиває суспільну значущість лісів як сукупності компонентів природи та основи для ведення лісового господарства – лісоресурсного комплексу країни, що поєднує лісоресурсинний та лісовиробничий підкомплекс.

Економічна діяльність лісового господарства в Україні складається з діяльності окремих лісогосподарських підприємств і спрямована на ведення лісового господарства згідно існуючих законодавчих вимог, у процесі якої підприємства отримують та реалізують продукти лісу.

Лісогосподарські підприємства є незалежними суб'єктами економічної діяльності у сфері лісового та мисливського господарства. Лісове господарство на 99,9% лісових земель України ведеться спеціалізованими державними та комунальними лісовими підприємствами підпорядкованими великій кількості міністерств та відомств, проте більшість продукції і послуг лісового господарства виробляється підприємствами Державного агентства лісових ресурсів України (Держлісагентства).

Лісове господарство в Україні згідно «Класифікатора видів економічної діяльності» включає в себе 4 групи: лісівництво та іншу діяльність у лісовому господарстві (група 02.1), лісозаготівлі (02.2), збирання дикорослих недревних продуктів (02.3) та надання допоміжних послуг у лісовому господарстві (02.4). Лісові підприємства надають також послуги у низці інших важливих галузей: мисливство, первинна перероблення деревини, харчова галузь та деякі інші. Отже, лісове господарство є важливим складовим елементом економіки України, оскільки, крім того, що забезпечує державу сировиною для багатьох галузей промисловості, воно ще є основою для здійснення господарської діяльності, яка передбачає створення робочих місць і виготовлення продукції, а отже, формування ВВП.

Лісове господарство має суттєве значення для розвитку агропромислового комплексу, а також для продовольчої та енергетичної безпеки країни, адже територія України становить 603 549 км², тобто 17,6% покривають ліси. Для порівняння, територія Білорусії складає 207 600 км², а на 39,8% покривають ліси.

Загальна площа лісового фонду країни становить 10,4 млн га [4].

Значна частина лісів (понад 7%) після роздержавлення агроформувань була віднесена до земель запасу та залишилась без охорони та догляду, наявний деревний потенціал в цих лісах не використовується.

Майже половина лісів України є штучно створеними, які потребують посиленого догляду. Програмою «Ліси України» передбачалося насадження 430 тис. га нових лісів та захисних смуг впродовж 2010–2015 рр. Ці завдання та багато інших (зокрема, інвентаризація лісових смуг та закріплення їх за землекористувачами, відновлення агролісомеліоративних служб, створення захисних насаджень на еродованих землях приватної та комунальної власності тощо) не виконані у визначені терміни [4].

Запас деревини в лісах оцінюється в межах 2 102 млн м³. Загальний щорічний приріст деревини в лісах Держлісагентства – 24,6 млн м³, використання приросту у 2013 р. склало 66%. Обсяг заготівлі ліквідної деревини від усіх видів рубок у 2013 р. становив в Україні – 18,0 млн м³ (у Держлісагентстві – 14,4 млн м³). Таким чином, спостерігається поступове збільшення запасу деревини [11].

До пріоритетних виробництв у деревообробній промисловості віднесено виробництво фанери, деревинно-стружкових плит, меблів, паперу. Станом на 1 січня 2016 р. виробництво паперу та паперових виробів знизилось на 6% а оброблення деревини та виготовлення виробів з деревини та корка (крім меблів) та виготовлення виробів із соломки та рослинних матеріалів для плетіння зросло на 3%. У січні 2015 р. обидві ці галузі зазнали спаду в порівнянні з січнем 2014 р. У 2014 р. експорт деревини та продуктів її перероблення сягав 2,12 млрд дол. США, з яких 40% – папір та паперові вироби, а 35% – необроблена деревина або деревина низького рівня перероблення [11].

Станом на 31 грудня 2015 р. щорічно в Україні приростає 35 мільйонів кубометрів деревини. Вирубується 19 млн м³. В лісах Держкомлігоспу нараховується понад 2,5 тис. га насаджень та плантацій дикорослих плодів і горіхів, що створює умови для розширення обсягів їх промислової заготівлі [11].

У цілому, треба констатувати, що протягом 2010–2013 рр. відбулося значне підвищення податкового навантаження на лісові підприємства Держлісагентства. Наприклад, єдиний соціальний внесок та податок з доходів фізичних осіб зросли на 29–32% у 2013 р., порівнюючи цей показник у 2010 р. Найвище зростання в абсолютному та відносному значеннях відбулося за показником збору за спеціальне використання лісових ресурсів – 75%. При цьому заготівля деревини зросла на 12%, в тому числі від РГК – тільки на 7%. За вказаний період зросла вартість знеособленого обсягу метру кубічного деревини також (143%) і ціна на деревину на вну-

трішньому ринку (на сосновий пиловник – на 127%), тоді як ціна на експортовану деревину не змінилася суттєво. Обсяг реалізованої продукції та послуг зріс на 153%. Чистого доходу (виторгу) від реалізації продукції отримано 5 632,8 млн грн, що на 9,7% більше, ніж у 2012 р. Чистого прибутку підприємства за 2013 рік отримали 101,5 млн грн, що на 11,1 млн грн більше обсягу минулого року. При цьому чисельність штатних працівників за цей період зменшилась на 18%. Той факт, що лісові підприємства успішно витримали такі зміни податкового законодавства, вказує на те, що протягом досліджуваного періоду Держлісагентству вдалося мобілізувати певні резерви та збільшити економічну ефективність своєї діяльності [11].

Ці успіхи можуть вважатися такими, що досягнуті в межах управління лісами у випадку існування доказів суворого дотримання лісівничих вимог та правил при проведенні всіх видів рубок та забезпечення виконання лісами різних категорій їх цільових функцій. Проте сучасний стан лісів України, який є результатом низки змін нормативного регулювання та економічних меж діяльності лісового господарства, протягом останніх десятирічч не може характеризуватись як задовільний. Це доводить нижчий на запас деревини у віці головного користування порівняно із запасом цільових еталонних насаджень, значна частка насаджень з недопустимо низькою участю головних порід у складі мішаних насаджень та незадовільна товарна структура насаджень.

Таким чином, в економічному плані показники лісового господарства є невисоким. Незважаючи на значний потенціал лісового сектора, його управління та використання не є ефективним, не відповідає сучасним вимогам і потребує вдосконалення.

Серед основних проблем лісового господарства України можна виділити такі:

- недосконала нормативно-правова база щодо ведення лісового господарства та лісових відносин;
- недосконалість управління лісами, що належать до різних форм власності;
- відсутність правових та економічних механізмів стимулювання запровадження природоохоронних технологій або їх елементів, охорони, захисту, відновлення лісів;
- зростання антропогенного навантаження на лісові екосистеми; глобальна зміна клімату;
- недосконалість фінансового та економічного механізму розвитку лісового господарства;
- недосконалість податкової бази, яка не враховує довгострокового періоду лісовирощення;
- рівень середньої зарплати нижчий від загальнодержавного;
- зростання попиту на внутрішньому ринку деревини;
- ріст самовільних рубок, самозахватів лісових земель, неналежний правовий статус лісової охорони.

Для подолання зазначених вище проблем існує необхідність розробки конкретної стратегії розвитку лісового господарства, яка б забезпечувала стабільний розвиток лісового господарства шляхом підвищення ефективності управління, багатопільового використання лісових ресурсів та корисних властивостей лісу.

Основними завданнями такої стратегії повинні стати:

- удосконалення нормативно-правової бази в галузі лісового господарства та її гармонізація з міжнародними принципами сталого розвитку та управління лісами;
- оптимізація структури лісогосподарських підприємств та організацій;
- збільшення лісистості території до науково обґрунтованого оптимального рівня;
- нарощування ресурсного і екологічного потенціалу лісів;
- збереження біологічного різноманіття лісових екосистем;
- посилення стійкості лісових екосистем до негативних факторів навколишнього середовища, антропогенного навантаження, змін клімату;
- вирішення лісничо-екологічних проблем регіонів;
- ефективне використання лісових ресурсів на ринкових засадах;
- удосконалення економічно-фінансового механізму;
- підвищення прибутковості ведення лісового господарства в лісозабезпечених регіонах;
- сприяння вирішенню соціально-економічних проблем місцевих громад;
- посилення правового захисту працівників лісової охорони;
- розвиток лісогосподарської науки і освіти;
- розширення міжнародного співробітництва;
- інформування громадськості про стан лісового господарства, залучення до прийняття рішень щодо використання природного потенціалу лісів, екологічне виховання.

Шляхи та засоби розв'язання проблем полягають у проведенні реформування лісового господарства з використанням позитивного вітчизняного та міжнародного досвіду, поєднанні заходів державної підтримки та впровадження ринкових механізмів у лісовому господарстві, збереженні переважно державної власності на ліси (таблиця 1).

Реалізація положень стратегії сприятиме забезпеченню розвитку і управління лісовим господарством, збільшенню площі лісів держави, збереженню біорізноманіття та невиснажливого лісокористування, задоволенню потреб суспільства в лісових ресурсах, створенню більш сприятливих умов для розвитку підприємництва, створенню нових робочих місць, зменшенню загрози деградації земель, зростанню частки продукції лісового господарства у ВВП, забезпеченню зайнятості та соціальної захищеності

Таблиця 1

Шляхи та засоби вирішення проблем лісового господарства

Шляхи	Засоби вирішення проблеми
Підвищення ефективності управління лісовим господарством	<ul style="list-style-type: none"> – передачу лісів, що знаходяться у державній власності, до сфери управління спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі лісового господарства – Держкомлісгоспу, та посилення його функцій; – підтримку комунальної власності на ліси в межах населених пунктів; – підтримку приватної власності на ліси, які створюються на землях, що знаходяться у приватній власності; – посилення повноважень Державної інспекції з контролю за охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів з метою підвищення ефективності ведення лісового господарства всіма лісокористувачами
Реформування економічної та фінансової системи ведення лісового господарства	<ul style="list-style-type: none"> – створення конкурентних засад формування послуг лісовому господарству приватними підприємствами і підприємцями; – вдосконалення плати за лісові ресурси через заміну поденної плати на лісовий податок в залежності від площі лісового фонду та ринкової вартості заготовленої деревини; – направлення місцевим громадам частини лісового податку; – розробку методики розрахунку рівня плати за використання земель лісового фонду для потреб рекреації, мисливства, промислової заготівлі грибів, ягід, лікарської сировини тощо
Вдосконалення ведення лісового господарства	<ul style="list-style-type: none"> – забезпечення екологічно орієнтованого ведення лісового господарства та комплексного використання лісових ресурсів, з врахуванням ландшафтно-водозбірних принципів ведення лісового господарства, перегляд принципів розподілу лісів за екологічним і господарським значенням та залежно від переваг виконуваних ними функцій, розробка кадастрової оцінки лісів, зменшення обсягів суцільних рубок, заміна їх на поступові і вибірккові, особливо в лісах зелених зон навколо населених пунктів; – забезпечення збереження біологічного різноманіття лісів; – інвентаризацію та оптимізацію мережі лісових природно-заповідних територій та об'єктів
Ефективне використання лісових ресурсів	<ul style="list-style-type: none"> – запровадження реалізації заготовленої деревини на конкурсних засадах через аукціони і торги для формування прозорого ринку деревини; – створення конкурентних засад формування послуг лісовому господарству приватними підприємствами і підприємцями
Міжнародне співробітництво	<p>Приєднання України до пан-європейського процесу щодо збереження і захисту лісів передбачає:</p> <ul style="list-style-type: none"> – забезпечення виконання міжнародних зобов'язань України щодо лісів; – участь у роботі міжнародних лісівничих організацій; – вивчення нових технологій і методів організації та ведення лісового господарства; – розширення співпраці між науковими і освітніми організаціями, проведення спільних наукових досліджень

працівників лісового сектора; зростанню інвестицій в лісову галузь, а також гармонізації норм ведення лісового господарства України до відповідних критеріїв Європейського Союзу.

Висновки. Лісове господарство є важливим складовим елементом економіки України, оскільки, крім того, що забезпечує державу сировиною для багатьох галузей промисловості, воно ще є основою для здійснення господарської діяльності, яка передбачає створення робочих місць і виготовлення продукції, а отже, формування ВВП.

Лісове господарство має вагомое значення для сталого розвитку агропромислового комплексу, а також для продовольчої та енергетичної безпеки країни.

Сучасний стан лісів України, який є результатом численних змін нормативного регулювання та економічних меж діяльності лісового господарства, протягом останніх десятирічч не може характеризуватись як задовільний. Це доводить нижчий на запас деревини у віці головного користування у порівнянні із запасом цільових еталонних насаджень, значна частка насаджень з недопустимо низькою участю голо-

вних порід у складі мішаних насаджень та незадовільна товарна структура насаджень.

З економічної точки зору, показники лісового господарства є невисоким. Незважаючи на значний потенціал лісового сектора, його управління та використання не є ефективним, не відповідає сучасним вимогам і потребує вдосконалення.

Першочерговим завданням удосконалення управління лісовим господарством повинно стати формування конкретної стратегії розвитку лісового господарства, яка покликана забезпечити стабільний розвиток лісового господарства шляхом підвищення ефективності управління, багатоцільового використання лісових ресурсів та корисних властивостей лісу.

Реалізація положень стратегії сприятиме забезпеченню розвитку і управління лісовим господарством, збільшенню площі лісів держави, збереженню біорізноманіття та невиснажливого лісокористування, задоволенню потреб суспільства в лісових ресурсах, створенню більш сприятливих умов для розвитку підприємництва, створенню нових робочих місць, зменшенню загрози деградації земель,

зростанню частки продукції лісового господарства у ВВП, забезпеченню зайнятості та соціальної захищеності працівників лісового сектора; зростанню інвестицій в лісову галузь, а також гармонізації норм ведення лісового господарства України до відповідних критеріїв Європейського Союзу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. № 3852-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>.
2. Про затвердження Державної цільової програми «Ліси України» на 2010–2015 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 р. № 977 зі змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/977-2009-p>.
3. Барський Ю. Фінансове стимулювання сталого розвитку лісового господарства регіонів України / Ю. Барський, В. Поліщук // Економічний форум. – 2015. – № 1. – С. 13–23. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2015_1_5.
4. Єдина стратегія розвитку сільського господарства і сільських територій в Україні на 2012–2020 роки: лісове господарство та біоенергетика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fleg.org.ua/wp-content/uploads/2015/03/8.3.-Basic-materials-UKR.pdf>.
5. Замула Х. Сучасний стан ведення лісового господарства в Україні / Х. Замула // Агросвіт. – 2013. – № 19. – С. 54–59. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2013_19_12.
6. Кахович О. Лісове господарство. Актуальні проблеми галузі та шляхи їх вирішення / О. Кахович, Г. Тюленева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rusnauka.com/21_NIEK_2007/Economics/24123.doc.htm.
7. Мазуренок О. Економічне значення лісів України та стратегія їх ефективного розвитку / О. Мазуренок // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 5. – С. 209–212.
8. Мещерова А. Сучасний стан лісового господарства України. Проблеми та перспективи розвитку / А. Мещерова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rusnauka.com/17_AND_2010/Economics/68627.doc.htm.
9. Основні напрями реформування та розвитку лісового сектора [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fleg.org.ua/news/650>.
10. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.
11. Офіційний сайт Державного агентства лісових ресурсів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/index>.